

УДК 343.2

Вікторія Аніщук,

канд. юрид. наук,
завідувач кафедри галузевих юридичних дисциплін
Черкаського факультету
Національного університету «Одеська юридична академія»

ОРГАНІЗАЦІЯ СЛУЖБИ ПРОБАЦІЇ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено дослідженню проблем і перспектив запровадження служби пробації в Україні, висвітленню основних етапів запровадження пробації в Україні, аналізу існуючого досвіду зарубіжних країн із питань діяльності служби пробації з метою використання його у вітчизняній практиці.

Ключові слова: служба пробації, кримінально-виконавча інспекція, позбавлення волі, покарання, альтернативні позбавленню волі, покарання, не пов'язані з позбавленням волі, пенітенціарна система.

Постановка проблеми. Проведене дослідження результативності виконання покарань, не пов'язаних із позбавленням засудженого волі, в Україні та діяльності кримінально-виконавчої інспекції дало змогу констатувати значні проблеми та низьку ефективність її роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження питань виконання покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, зробили такі правознавці, як Р.М. Абизов, О.В. Бакаєв, І.Г. Богатирьов, В.М. Бурдін, Н.О. Гуторова, Т.А. Денисова, В.П. Ємельянов, О.Д. Запорожець, В.Д. Иванов, О.Г. Кальман, Ю.А. Кашуба, О.О. Книженко, В.Г. Овчаренко, С.Н. Пономарьов, Б.А. Протченко, В.І. Селіверстов, В.В. Сергеева, В.М. Трубников, В.І. Тютюгін, В.А. Уткін, О.В. Філімонов, Н.С. Юзікова, А.О. Яровий та інші. Проте багато питань, що стосуються впровадження пробації в Україні, залишені поза увагою або викликають дискусії в науковців.

Мета статті – дослідити стан реформування пенітенціарної системи України в напрямі створення на базі кримінально-виконавчої інспекції служби пробації, проаналізувати основні етапи її впровадження в Україні, виявити проблеми та шляхи їх вирішення щодо організації служби пробації в нашій державі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із напрямів реформування пенітенціарної системи України є створення на базі кримінально-виконавчої інспекції служби пробації, яка існує в більшості країн Європи [3].

Начальник управління кримінально-виконавчої інспекції та соціально-психологічної роботи із засудженими апарату Державної пенітенціарної служби України О.Б. Янчук підкреслює: «Офіційно пробація заявила про себе в Україні в травні 2002 р., коли делегація Державного департаменту України з питань виконання покарань повернулася із відрядження до Королівства Швеція та за його результатами подала до Кабінету Міністрів України пропозицію щодо створення в Україні служби пробації. Ключовою відмінністю майбутньої пробації від існуючої в Україні системи виконання покарань, альтернативних позбавленню волі,

є її соціальний складник, що включає заходи соціальної реабілітації засуджених, соціальної допомоги, ресоціалізації, заходи соціальної підтримки й контролю, які мають вирішити завдання попередження повторного вчинення нових злочинів» [5].

У країнах Західної Європи, США та багатьох інших країнах світу для виконання альтернативних позбавленню волі покарань створені спеціалізовані органи – служби пробації.

Серед учених і практиків ведуться жваві дискусії про те, у чому віданні має перебувати служба виконання альтернативних покарань (Міністерства юстиції України, департаменту виконання покарань, Міністерства внутрішніх справ України), або вона повинна бути незалежним державним органом; також немає єдності в поглядах щодо внутрішньої структури цієї служби [1, с. 34].

Варто зазначити, що це питання розв'язується в кожній країні по-різному з огляду на національні традиції, уявлення та економічні можливості. Наприклад, у деяких штатах США служба пробації, служба пероула (умовно-дostroкового звільнення) і тюремне відомство з'єднані в єдину систему, а служба пробації включена до окремого органу – Відділу надання сприяння виконанню покарань у суспільстві; в Англії й Уельсі служба пробації є самостійним органом і функціонує за територіальною ознакою; у Шотландії альтернативні покарання та громадські роботи виконуються місцевими органами соціальної опіки; у Швеції тюремна адміністрація та служба пробації складають одне відомство – національну адміністрацію; у Японії служба пробації перебуває у віданні Міністерства юстиції тощо [2, с. 68].

Великим досягненням для України стало прийняття 5 лютого 2015 р. Закону України «Про пробацію». Начальник управління кримінально-виконавчої інспекції та соціально-психологічної роботи із засудженими апарату Державної пенітенціарної служби України О.Б. Янчук зазначає: «Прийняття Закону України «Про пробацію» – це перший результат на шляху до впровадження європейської моделі роботи з правопорушниками» [5].

Сьогодні світова спільнота, зокрема і Європейський Союз, розглядають пробацію не як альтернативу тюремному ув'язненню, а як заходи кримінально-правового реагування, що мають застосовуватись найперше. До позбавлення волі вдаються лише в крайніх випадках, коли це відповідає інтересам безпеки потерпілого та суспільства або ресоціалізації правопорушника [4, с. 80]. В Україні станом на початок 2015 р. в місцях позбавлення й обмеження волі та слідчих ізоляторах утримувалось 73,4 тис. осіб, а кількість засуджених до покарань без позбавлення волі складала 87,5 тис. осіб.

Заслужує на увагу історія розробки питання про пробацію в Україні, оскільки вона має історичний шлях довжиною майже 13 років.

Основні етапи розробки питання впровадження в Україні пробації є такими:

1) 28 травня 2002 р. – доручення Кабінету Міністрів України за № 3974/84 Державному департаменту України з питань виконання покарань щодо погодження пропозицій зі створення служби пробації в Україні;

2) 8 квітня 2008 р. – Концепція реформування кримінальної юстиції України, затверджена Указом Президента України № 311/2008;

3) 25 квітня 2008 р. – Концепція реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, схвалена Указом Президента України № 401/2008;

4) листопад 2008 р. – у Верховній Раді України зареєстровані проекти законів України «Про службу пробації» (реєстраційний № 3412) та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (реєстраційний № 3413);

5) 9 грудня 2010 р. – Указ Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» № 1085/2010, яким реорганізовані органи державної влади, зокрема, створена Державна пенітенціарна служба України;

6) 24 травня 2011 р. – Концепція розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні, схвалена Указом Президента України № 597/2011;

7) 8 листопада 2012 р. – Концепція державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, схвалена Указом Президента України № 631/2012;

8) 4 січня 2013 р. – у Верховній Раді України зареєстровані проект Закону України «Про службу пробації» № 1197 та проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» № 1198 (суб'єкт законодавчої ініціативи – народний депутат України В.Д. Швець), що визначили позицію створення нової державної служби, яка «забирає» в кримінально-виконавчій службі функцію виконання покарань, не пов'язаних із позбавленням волі;

9) 18 січня 2013 р. – у Верховній Раді України зареєстрований проект Закону України «Про пробацію» № 1197-1 (суб'єкт законодавчої ініціативи – Кабінет Міністрів України), що зумовив новий погляд на законодавче врегулювання пробації – позиція створення органів пробації на базі кримінально-виконавчої інспекції, яка нині в межах чинного законодавства вже здійснює

деякі функції пробації в частині виконання покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, і має певну матеріальну базу та штат працівників;

10) 5 лютого 2015 р. на засіданні пленарної сесії Верховної Ради України за підсумками розгляду в другому читанні 230 голосами народних депутатів прийнято Закон України «Про пробацію».

Зазначеним актом пробація визначається як система наглядових і соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до осіб, яких притягнуто до кримінальної відповідальності, і забезпечення суду інформацією, що характеризує особу, яка притягується до кримінальної відповідальності. На цьому етапі впровадження пробації орган пробації створюється в складі Державної пенітенціарної служби України шляхом реорганізації кримінально-виконавчої інспекції, яка забезпечує виконання покарань, не пов'язаних із позбавленням волі. Пробація умовно поділяється на досудову, наглядову та пенітенціарну.

Кримінально-виконавча інспекція згідно із законодавством виконувала переважно контрольну функцію щодо покарань, альтернативних позбавленню волі (заборони займати певні посади та займатись певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт, звільнення від покарання з випробуванням). Індивідуально-профілактичну роботу здійснювали органи внутрішніх справ, соціальну роботу – органи соціальної політики на добровільній основі. Особистість обвинуваченого в період судового слідства або правопорушника після винесення вироку вивчалась переважно для ідентифікації й контролю.

Упровадження в Україні пробації дасть змогу кардинально змінити вектор роботи з правопорушниками ще на етапі обвинувачення. Відповідно до положень Закону України «Про пробацію» орган пробації на запит суду подає досудову доповідь, що містить результати незалежного соціального дослідження обвинуваченого. Це дослідження не має на меті довести його винуватість чи невинуватість, а містить висновок про ризик вчинення обвинуваченим повторного злочину та можливість його виправлення без позбавлення або обмеження волі.

Орган пробації забезпечує виконання покарань, альтернативних позбавленню волі (громадських робіт, виправних робіт із відрахуванням частини заробітної плати до бюджету, заборони займати певні посади або займатись певною діяльністю, звільнення від покарання з випробуванням). За засудженням до альтернативних покарань здійснюється пробаційний нагляд, що передбачає як контроль за поведінкою, так і індивідуальний план соціальної, психологічної допомоги, профілактичних і виховних заходів, які базуються на проведеній оцінці ризику вчинення ним повторного злочину та його потреб. Виховну й профілактичну роботу здійснює працівник пробації, а не органу внутрішніх справ.

Щодо осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, за рішенням суду застосовуються пробаційні програми психокорекційного змісту (наприклад, подолання агресивної поведінки, шкідливих звичок, психологічних

проблем) або соціально-реабілітаційні програми (набуття позитивних соціальних навичок, соціального статусу, усунення чи мінімізація негативних соціальних факторів).

Працівники пробачії працюватимуть також в установах закритого типу для здійснення заходів підготовки засуджених до звільнення, координуючи ці заходи з підрозділами пробачії за місцем проживання засудженого після звільнення або за місцем розташування установ соціальної адаптації для звільнених. Тобто створюється система реального соціального супроводу звільнених, яка розпочинається з місць позбавлення волі.

Закон передбачає особливості застосування пробачії щодо неповнолітніх під час підготовки досудового звіту, здійснення нагляду. Пробачія щодо неповнолітніх – це пробачія стосовно осіб віком від 14 до 18 років. Пробачія здійснюється з урахуванням вікових і психологічних особливостей неповнолітніх.

Пробачія щодо неповнолітніх спрямована на забезпечення їх нормального фізичного й психічного розвитку, профілактику агресивної поведінки, мотивацію позитивних змін особистості та поліпшення соціальних стосунків.

Досудова доповідь щодо неповнолітньої особи, яка притягується до кримінальної відповідальності, додатково повинна містити інформацію про вплив криміногенних факторів на поведінку та рекомендації щодо заходів, спрямованих на мінімізацію ризику вчинення повторних кримінальних правопорушень.

Пробачія щодо неповнолітніх здійснюватиметься органами пробачії у взаємодії з органами та службами в справах дітей, спеціальними установами й закладами, які здійснюють їх соціальний захист і профілактику правопорушень. Органи пробачії сприятимуть залученню неповнолітніх до навчання та здобуттю ними повної загальної середньої освіти.

У Законі України «Про пробачію» передбачено, що соціально-виховна робота щодо неповнолітніх може проводитись із залученням батьків або їх законних представників. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробачії, разом із центральним органом виконавчої влади, що формує державну політику у сфері соціальної політики, забезпечує реалізацію пробачійних програм щодо неповнолітніх.

Пробачійні програми щодо неповнолітніх реалізують органи соціальної політики.

Статья посвящена исследованию проблем и перспектив внедрения службы пробации в Украине, освещению основных этапов внедрения пробации в Украине, анализу существующего опыта зарубежных стран по вопросам деятельности службы пробации с целью использования его в отечественной практике.

Ключевые слова: служба пробации, уголовно-исполнительная инспекция, лишение свободы, наказания, альтернативные лишения свободы, наказания, не связанные с лишением свободы, пенитенциарная система.

The article is devoted to problems and prospects of introduction of probation service in Ukraine, covering the main stages of implementation of probation in Ukraine, analysis of the existing experience of foreign countries in the activities of the probation service with the aim of using it in domestic practice.

Key words: probation service, criminal executive inspection, imprisonment, alternative to imprisonment, penalties not related to imprisonment, penitentiary system.

Для виконання завдань пробачії збільшується обсяг повноважень працівників. Так, на відміну від працівника кримінально-виконавчої інспекції, працівник пробачії набуває статус учасника кримінального процесу з відповідними обов'язками й правами. Працівник пробачії також набуває право отримувати безкоштовно від будь-якого органу інформацію, необхідну для виконання завдань пробачії. Крім цього, з метою здійснення нагляду працівник пробачії має право відвідувати в будь-якому місці та на будь-якій території осіб, до яких застосовано пробачію, або викликати їх та отримувати від них пояснення. З метою підвищення ефективності завдань пробачії до складу персоналу кожного підрозділу органу пробачії планується введення посад психолога, педагога та соціального працівника.

Висновки

Отже, у статті достатньо обґрунтовується необхідність упровадження в Україні служби пробачії як органу виконання покарань, альтернативних позбавленню волі, а також як досить ефективного заходу кримінально-правового характеру щодо неповнолітніх, які скоїли злочин.

Список використаних джерел:

1. Беца О.В. До питання про створення служби пробачії в Україні / О.В. Беца // Проблеми пенітенціарної теорії і практики: щорічний бюлетень Київського інституту внутрішніх справ. – К.: КІВС; МП «Леся», 2002. – С. 34–42.
2. Денисова Т.А. Відновне правосуддя – крок до відновлення соціальної справедливості / Т.А. Денисова // Формування української моделі відновного правосуддя: матер. Міжнар. конф. (м. Київ, 10–11 лютого 2005 р.). – К.: Український Центр Порозуміння, 2005. – Спецвипуск: Відновне правосуддя в Україні. – С. 67–69.
3. Кошинец В.В. Необходимо шире применять наказания, альтернативные лишению свободы / В.В. Кошинец // Голос Украины. – 2006. – № 111(3861). – С. 3.
4. Трубников В.М. Яким має бути відновне правосуддя у відношенні до неповнолітніх / В.М. Трубников // Формування української моделі відновного правосуддя: матер. Міжнар. конф. (м. Київ, 10–11 лютого 2005 р.). – К.: Український Центр Порозуміння, 2005. – Спецвипуск: Відновне правосуддя в Україні. – С. 79–81.
5. Янчук О.Б. Сучасний стан та пріоритетні завдання реформування кримінально-виконавчої інспекції України в службу пробачії / О.Б. Янчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kvs.gov.ua/zmi/SuchasnyyStanPytannya08082014.pdf>.